

ЗЕМЛЯЧЕСКИТЕ И РОДОВИТЕ СРЕЩИ КАТО ПАЗИТЕЛИ НА ПАМЕТА ЗА БЕЖАНЦИТЕ ОТ ЕГЕЙСКА МАКЕДОНИЯ

Щерьо Щерев

LOCAL AND KIN MEETINGS AS A FORM OF MEMORY KEEPING MODUS FOR THE HEIRS OF REFUGEES FROM AEGEAN MACEDONIA

Shterio Shterev

Abstract:

The current article aims to partially present and analyze basic processes related to the preservation and transmission of family memory, personal and collective histories of the Bulgarian refugees from Aegean Macedonia. On this occasion, the attention is focused on the various forms of consolidation through collective and individual performances that were mentioned by respondents during the field research carried out mainly in the city of Gotse Delchev and its surrounding areas. In the text, the family is presented as a basic and natural unit for the transmission of knowledge and history between its elderly and younger members. The forms of commemorative initiatives, cultural interactions, and the efforts to preserve the heritage patterns are considered as a reflex of the collective memory and identity.

Keywords: Aegean Bulgarians, family memory, individual memory, commemorative initiatives

В продължение на десетилетия българското население на територията на Егейска Македония е било принудено поетапно да напуска родните си места заради динамичните политически промени и прекрояването на границите на Балканите през първата половина на XX в. Опитите за реализиране на българската национална кауза за обединение на българите от Мизия, Тракия и Македония претърпяват пълен провал след края на Първата световна война. Последниците от военните действия и въстания довеждат до сериозни социални и икономически проблеми, които изправят българската държава пред колосални изпитания, свързани с установяването на големи групи хора. Според различни исторически данни броят на населението, навлязло в страната през различните етапи на бежанските вълни надхвърля триста и петдесет хиляди души¹. Въпре-

¹ Според официалната статистика броят на българските бежанци, дошли в периода до 1934 г. възлиза на приблизително триста хиляди души, <https://spatium.bg/demografia.html>; След края

ки, че е отдавна приключил, бежанският въпрос остава като съществен елемент в съзнанието на хиляди потомци на българи от различни краища на България, напомняйки им защо техните предци са дошли тук и какво е довело до тяхното изселване.

Ценностната система на човека се променя и развива според времето, в което живее. Самоосъзнаването и причисляването му към дадена общност предполага наличието на редица идентифициращи фактори, чрез които се присъединява към групата. Най-напред тези фактори са свързани с езика, социалната организация, възприетията и представите за света, корените, колективната памет, религията и общото историческо минало. Ана Ериксън акцентира върху често срещаният израз, че „историята е важна“. В действителност общата история вдъхва сигурност, дава стабилност, предизвиква чувство на приемственост и принадлежност към група. Липсата на обща история от друга страна е заплашителна възможност индивидът да бъде лишен от „корени“ (Eriksen 1997: 130, 132). Според Асман индивидуалната памет се изгражда въз основа на участието ѝ в комуникативните процеси като функция на нейната обвързаност с различни социални групи – от семейството до религиозната и национална общност (вж. Асман 2001: 34, 51). Тук трябва да бъде отбелязан и цялостният принос на Морис Халбвакс за изследванията на колективната памет. Той не пренебрегва напълно индивида, но категорично отхвърля идеята, че паметта по същество е лична, подчертавайки че паметта на хората и техните спомени са социално повлияни. Хората реконструират спомените си според нагласата и групата, от която са част (вж. Anastasio 2021: 47, 48). В конкретния случай се съобразявам с интерпретацията на Барбара Мистал, която допуска едновременното влияние на групата върху функционирането на индивидуалната памет и паралелното въздействие на индивидуалните навици върху нея (цит. по Янчева 2015: 42). Паметта на поколенията също е важен фактор за поддържането на общността, въпреки че тяхната връзка с миналото е много по-хетерогенна, но все пак отразява личния опит на предците им от ключови събития. Зарецка изтъква че, поколенията не са просто възрастови кохорти, споделящи сходни социални обстоятелства на различни етапи от живота си. Те се състоят по-скоро от хора, чиято възраст може да варира значително, но да включва лица които са силно засегнати във възгледите си за определен период от историята (Zarecka 2017: 69).

В настоящия текст семейството е разгледано като основна и естествена единица за предаване на знание и история. Формите на възпоменателни инициативи, културните взаимодействия и усилията за запазването и утвърждаването им като редовни, разглеждам като своеобразен опит за съхранение на памет и идентичност.

Статията се основава на теренен антроположки материал, събран в периода 2019–2020 г. в гр. Гоце Делчев, с. Копривлен, гр. София и гр. Благоевград.

на Втората Световна война се обособява последната голяма бежанска вълна към България, като Цветкова отбелязва, че до края на 1944г. броят на бежанците и преселниците надхвърля над сто хиляди души (Цветкова 2018: 11).

Темата в известна степен определя и основните изследователски методи, спомагащи за изпълнението на основните цели и задачи, които съм поставил.

Съобразно темата, като най-ефикасен и полезен инструмент на изследване може да бъде посочено полуструктурираното интервю, чрез което разказващите преосмисля, очертава, подрежда и реконструира спомените за собственото си минало и това на неговите предци. В много от случаите по време на теренната работа се явяваше и единствената възможност за вземане на интервю от конкретен информатор. В тези моменти полуструктурираното интервю беше най-добрият възможен вариант. Сам по себе си този подход, както Бернард отбелязва, съдържа голяма част от белезите на неструктурираното интервюиране, но разликата се основава преди всичко в използването на ръководство за интервю. Това бяха въпроси, които трябваше да бъдат разгледани в определен ред. Може да се каже, че то е задълбочено и отворено, но следва общ сценарий, обхващащ списък от теми (Bernard 2015: 212). В наличните наративи се открояват представите за семейството, родствениите връзки и живота им като наследници на бежанци. Социалният спектър на респондентите е изключително пъстър, а споделените истории за бежанците се разказваха с особено вълнение. Всички са образовани и имат средно (специално) или висше образование. Между тях има такива, които са (или са били): директор на учебно заведение, уредници на музеи, културно аташе, доктор, общински съветници, ръководител на фолклорни ансамбли, журналист, кмет на село и пр. През годините немалко от интервюираните са извършвали самостоятелни изследвания за процесите, които довеждат до преселението на техните предци от старите родни места, социалната им адаптация в новото обществено пространство и предизвикателствата, свързани със запазването на семейната и родова история. Впечатление ми направи и добрата историческа осведоменост на по-младите събеседници, чиято възраст беше 40 и 45 г.

Като друг не по-малко ефикасен инструмент може да бъде посочен анализът на събраните в процеса на работа документи и архивни единици. В този контекст е редно да бъде отбелязана и методологията за интерпретация на Пол Рикъор, която включва няколко нива: наивен прочит, структурен и критичен анализ². Съобразно случая, архивните документи се превръщат във важен източник на основни данни, даващи възможност да бъде проверена и сравнена информацията, съдържаща се в разказите на интервюираните респонденти. Важно е да се отрази и фактът, че някои от интервюираните събеседници през годините също са боравили с архивни документи. Много често тези занимания са продиктувани от търсенето на имоти на техните предци в границите на днешна Гърция, подготовка на изчерпателни родословни дървета, изясняване на роднински връзки и т.н. Билярска отбелязва, че работата с архивни материали може да служи и за издирване на родственици и възстановяване на загубените контакти през годините (вж. Билярска 2012: 201).

² Вж. „Херменевтични опити: Конфликтът на интерпретациите“.

Не на последно място, като важен метод на изследване може да се посочи виртуалният терен и по-точно работата в интернет (блогове, уеб-сайтове, форуми, фейсбук групи, страници и пр.). Плодотворната почва на уеб пространството ми даде възможност за поглед върху вижданията и заключенията по ключови теми на непознати за мен наследници на бежански семейства.

Още в самото начало на теренните изследвания станах свидетел на сложната мрежа и познанства сред потомците, които детайлно помнят своята родова история. След приключването на всеки разговор бях препращан към други събеседници с категоричното уверение „че ще ми свършат много работа“. Така и стана, а фрагменти от записите с А. Башов, А. Бихлюмова, С. Паскова, П. Аврамов и И. Кръстилова илюстрират това твърдение: *„Друг човек, който може да ви даде хубава информация по темата е доктор Димитър Фидошев. Той е дългогодишен лекар в градската болница и живее точно под нея. Освен, че беше лекар, той се занимаваше и събираше материали специално за Каракьой. Проучваше хора от Каракьой, които са се заселили в България. Изследваше тяхното развитие. Хубаво е да се видите с доктор Фидошев [...] Тук има един краевед Иван Марков и е хубаво да се видиш с него, защото може да ти даде много ценна информация. Той познава и повече хора от другите населени места“* – (А. Баш.); *„Хубаво е да се видиш с Ангел Вълчев. Той е май най-добре запознат с историята на преселването, защото е потомък на свещеник, който даже е кръстил моя дядо“* – (А. Бих.); *„След това излезе и едно изследване на Иван Марков. Той е краевед и е хубаво да се срещнеш с него. Той живее на улица Звънчарска №13. Друг, който може да ти е от полза за проучването е Ангел Башов“* – (С. П.); *„Има там един инициатор, който организира такива събития. Всички изселници от въпросното село правят възпоменателна среща в Гоце Делчев. Димитър Пишутев и още две жени са организатори“* – (И.К.); *Копривлен има много интересна трактовка. Отиди там в библиотеката, Емилия Бедева е библиотекарката. Тя преди време направи едно встъпление за едно телевизионно предаване и беше обобщила от началото историята на Копривлен до ден днешен. Там има много старини. Когато правиха пътя за Драма откриха много неща. Тя също е потомка на бежанци и моя втора братовчедка.* – (П.А.).

Едва ли би било изненадващо в случая да се констатира, че покрай споделените истории за техните предци, през годините между интервюираните се е създала една особена мрежа от познанства и приятелство. Съхранената историческа памет, свързана с политическите събития, неведнъж става основна тема на разговор помежду им. Тя е резултат от работата на паметта на поколения и кристализира под формата на модели на историческото поведение и структуриране на социални връзки в дълбочина и перспектива (вж. Знеполски 2001: 208, 214). Устните истории имат специфичната функция едновременно да активират индивидуалната и колективната памет за преживяното. Чрез тях могат да се конструират нови и реконструират стари наративи (Гаврилова 2001: 99, 104). Може да се твърди, че индивидуалната памет и семейна история прерастват в

общностна, а тя от своя страна успява да се впише в общата история на града и околните населени места.

За запазването на общностната история се явява и нуждата от организация на землячески срещи, които по своя характер са обединителни. В конкретния случай пример може да бъде даден със срещата на потомците на бежанци от село Старчища. Реализирането на това събитие се дължи на създадения или по-скоро на възстановения „Инициативен комитет Старчища“. Комитетът е учреден през 1979 г., като тогава се провежда първата земляческа среща. Въпреки тогавашния голям присъствен интерес и въодушевление от събитието, години наред сдружението съществува само на хартия до 2014 г., когато дейността на съвещателното тяло на структурата е възобновена с идеята за организиране на множество културни прояви, насочени към съхранение на общата история на бежанците от село Старчища.

Успоредно с настъпилите промени започва трескава подготовка около организирането на земляческата сбирка. Мястото на срещата е в двора на храма „Св. Илия“ в село Ловча, тъй като в миналото това пространство се превръща в отправна точка за по-нататъшната социална реализация на бежанци от Старчища, Горно Броди, Долно Броди, Ливадища, Каракьой и Калапот в пределите на българската държава и може да се приеме, че е натоварено със сериозна символика и се очертава като място на памет. Подобни места и знаци, свързани със спомени за събития от миналото, може да бъдат разглеждани като ценности и смислови ориентири на масовото и индивидуално съзнание (вж. Бонева 2013: 312). *Това място е паметно за хората от Старчища, а и не само за тях, защото тогава, когато са ги изгонили от родните места, първо са се установили тук. Било им е много тежка в самото начало, защото са нямали почти нищо. Дрехите по гърбовете и раници с най-важните неща, които са могли да вземат. Ние затова я правим тук срещата. По този начин почитаме техния подвиг. Даже сега като ти покажа паметната плоча ще се убедиш в признателността ни* – (Д. П.); *„От това място са тръгнали да изграждат живота си отново, от нулата. И това е нашият мотив, че сме им благодарни на нашите предци, че са направили домовете си тук и че може да се радвам, че има къде да живеем, че можем да общуваме и да се познаваме. Тяхното преживяване и техните неволи, и всичките им трудности ни сближават“* – (А. Бих.).

Като основен мотив, стимулиращ хората към организацията и провеждането на възпоменателното събитие в село Ловча, респондентите изтъкват, че това от една страна е преклонение към техните предци, към неволите, трудностите и тежките моменти, които ги съпътствали през различните етапи от бежанската криза, и от друга, благодарност за това, че настоящите потомци могат „да се радват на живота и да общуват спокойно“³. Възпоменателните инициативи по

³ *„Тежките моменти, които карат предците ни да напуснат Старчища и т.н. Така ние отдаваме почит към тяхното дело“* – А. Бихлюмова, зап. Щерев, 23.07.2019, Гоце Делчев, личен архив.

същество обуславят друга важна функция на паметта, превръщайки я в надежен източник за самоидентификацията на групите в настоящето (вж. Misztal 2003: 112, цит. по Янчева 2015: 46). Може да се допусне, че мястото и организацията на мероприятиято в Ловча се превръщат в основни инструменти за предаване на памет и знания на следващите поколения.

Устройването на мероприятиято е натоварено със сериозни отговорности, изискващи добре изградена мрежа от контакти. С основен приоритет са дейностите за набиране на средства и разпространението на събитието към лицата, имащи конкретно отношение към него. Това е повод членовете на Инициативен комитет Старчища да предприемат стъпки към издирването на потомци на бежанци и изготвянето на подробен списък с гости.

Събитието не се провежда на точно определена дата, поради съблюдаването на редица фактори, които могат да увеличат или понижат посещаемостта. Преди всичко организаторите се съобразяват с църковния календар, метеорологичните условия и почивните дни. Част от посетителите са в активна работна възраст и присъствието им на срещата в делничен ден на практика става почти невъзможно. Важен аспект от мероприятиято е правенето на курбан в памет на бежанците и отслужване на литургия за тях в църквата. Тържественото откриване е съпроводено с приветствени речи от членовете на комитета с пожелания към гостите за здраве и за нови срещи. Тогава се създава и практиката за писане на стихове и рецитирането им пред присъстващите, която достатъчно успешно се запазва и установява като основна за следващите събирания⁴. А. Бихлюмова посочва, че са получавали трогателни писма от потомци на бежанци, които нямат възможност да присъстват на срещата по една или друга причина. В допълнение към това е редно да се отбележи, че по повод на земляческата среща от 2014 г. потомците на бежанците от с. Старчища издават книгата „Старчища“, пряко свързана със спомените от преселението на техните предци, историята на селото и дългът на новото поколение за запазването им. По повод на възникналото ясно подчертано отношение към земляческата среща на потомците от село Старчища, инициативният комитет предприема важна организационна крачка за утвърждаването ѝ като ежегоден събирание. През следващите години се организират няколко поредни срещи, на които посещаемостта според интервюираните е значителна и е в порядъка на 150–200 човека.

За кулминационен връх от срещата на потомците и родствениците на бежанците от село Старчища през 2019 г. може да се счете поставянето на осветена мемориална плоча. Изграждането и поставянето на мемориали може да има различен исторически контекст и намерение. Те могат да функционират като маркери за памет, да имат конкретни политически и идеологически послания, да оплакват събития или да празнуват постижения (Sorensen, Viejo-Rose,

⁴ Примери: „Спомени към бежанците“, „Бежанци“, „Обичам те“, „Тъга“, „Преселване“, „Преклонение“, „Спомени мили“ и т.н. Част от стиховете присъстват и в книгата на Янка Иванова „Яз си милея за Егея“. В нея специално внимание е отделено на село Старчища, тъй като авторката има корени от там.

Filiprussi 2019: 5). „Тази година поставихме и благодарствената плоча, която ти вече си видял. Той Пишутев ти я е показал. Идеята за плочата беше на Вълчев, защото той е най-добре информиран и като цяло е навътре с историята. По професия той е учител и много добре оформя нещата, просто има поглед и виждания. Все пак и дядо му и баща му са били информирани, а път и той много ги е разпитвал, интересува се. Знае много за Старчища, и разположение и начин на живот, има, просто има знания“ – (А. Бих.).

Може да се каже, че по този начин участниците в мероприятията на практика увековечават имената на своите предци, родственици и видни възрожденски личности от района. Поставянето на паметни знаци може да бъде съотнесено и с усвояването на пространство и изграждане на своеобразен пейзаж на паметта. Тази практика не е усвоена само от потомците на бежанци от Егейска Македония. (вж. Ганева-Райчева 2012: 175). Подобни паметници се издигат на места с особена честота на присъствие на бежански потомци. Може да се добави, че материализирането на паметта посредством мемориални знаци, сборници и възпоменателни събития предоставя възможност на външни за потомствената бежанска общност хора да надникнат и осмислят техните представи и нагласи.

Заради високия интерес към събитието, организаторите в лицето на Инициативен комитет Старчища и административните ръководства на гр. Гоце Делчев и гр. Хаджидимово, осигуряват безплатен автобусен транспорт до мястото на срещата. По подобие на предишните мероприятия е изготвена специална покана, на която има снимка на църквата в село Старчища и кратък текст, в който е поставен сериозен акцент върху отдавна загубения дом на предците. Текстът в нея гласи следното: „Роден край в сърцето ми остана, винаги по теб ще ме боли! Чувам, чувам медната камбана и гласът на гордите орли“. Въпреки, че потомците на бежанци от село Старчища са разпръснати из цялата страна, интересът към земляческата среща е налице. По своя характер тя е съединителна и именно чрез нея контактите между потомците са улеснени. Поддържането на сложната мрежа от връзки води до дълбоки приятелства, сътрудничество и взаимопомощ сред наследниците на бежанците от Егейска Македония.

Може да се приеме, че земляческите срещи, в които има включена форма на възпоменание, представляват индивидуален културен код, водещ към различни начини за осмисляне на политическите събития и живота на бежанците. Чрез тях се създава възможност за приемственост и включване от страна на новото поколение към символния и смислов капитал на по-старите представители на общността. И тук убедено подкрепям тезата на Воскресенски за това, че публичните възпоменания са основен инструмент за включване в общността на онези, които до този момент са били изключени. Те имат уменията да въвеждат спомени от миналото в стандартното време, а понякога това води до промяна във възприятието и всекидневието (вж. Воскресенски 2021: 141).

По редица причини много държави забраняват достъпа до граничните зони, което Гелнър изтъква като основно препятствие за изследователите за набавяне на достатъчно количество емпиричен материал. Граничните зони дълги

години са възприемани за забранени, дори през мирни времена. Неведнъж са представяни в ролята на пазител на суверенитета, богатството, силата, независимостта на нацията, очертаващи идентичност и т.н. (вж. Gellner 2011: 112). Може да се каже, че подобен е случаят с българо-гръцката граница и пограничните райони през периода на социализма. С падането на режима и отварянето на границите обменният поток между групи с различни културни и социални виждания се възобновява.

През този период се формира интензивно движение от страна на потомци на бежанци, желаещи да посетят родните места на техните предци. Респондентът К. Томов споделя, че след отварянето на границата почти няма семейство, което да не е отишло по родните места на своите предци. В много от случаите възрастните водят със себе си децата и внуците си, за да ги запознаят подробно с родовата им история (откъде са тръгнали, какви имоти са имали там, поради какви причини са напуснали и т.н.). Златкова отбелязва, че завръщанията по родните места се приемат и като своеобразни дейности по „обучение в наследство, възпитаване на колективния опит и памет в индивидуалната биография“ (Златкова 2016: 180).

Паралелно с индивидуалните пътувания започват да се организират и колективни тематични екскурзии на поклонение. През 2005 – 2006г. Томов се заема с организацията на подобен тип пътуване, на което са посетени селата Калапот, Зърнево, Долно Броди, Горно Броди, Старчища, Плевня, Везмер и др. По време на обхождането възрастовата граница на присъстващите е варираща от млади към по-стари представители на общността (от 30 до 90 годишни). Посещението на всяко едно населено място е било съпроводено с кратка историческа препратка, в която акцент е поставен върху някогашното отчетливо българското присъствие в него и запалване на свеци в памет на техните предци⁵. Респондентът Башов изтъква, че представители на почти всички села с корени отвъд границата са организирани подобни съвместни пътувания. Вуков от своя страна отбелязва, че през последните десетилетия потомците на бежанци от Източна Тракия също организират многобройни екскурзии до старите родни места, включващи посещения на оцелели църкви и гробища, засаждане на дървета и цветя от България в памет на жертвите. Тези културни инициативи илюстрират днешните очертания на груповата идентичност, която вече се развива повече от един век. Посредством тях се явява и идеята за опазване на културните следи на българите, и оформянето на колективна памет на потомците (Vukov 2015: 75).

При голяма част от интервютата ясно се откроява ролята на разказвача на семейната история и родовата памет. В повечето случаи това са бабите на интервюираните събеседници и в по-малка степен техните родители и дядовци. Конкретни примери за очертаването на проявленията на активната родова памет, чиито консолидиращи единици се свързват с образите на бабите и дядовците може да бъдат дадени с историите на Г. Делиилиев, Е. Кръстилова, П.

⁵ „Моята сестра (Денка) пък раздаваше свецички, за да почете паметта на нашите прадеди, баби, дядовци и т.н.“ – К. Томов, зап. Щерев, 14.08.2019, Копривлен, личен архив.

Кръстилов, Д. Фидошев, Д. Пишутев и др. „Спомените ми за тяхното изселване са единствено от баба ми Петкана Кръстилова, която е майка на баща ми. От другите не знам нищо, но не съм и чувала такива спомени разкази [...] Баба Петкана е един от основните трезори на родовата памет и всичко, което знам е от нея. Имам и две по-големи братовчедки, с които също сме живели в една къща с баба Петкана, но те не ги знаят тия неща“ – (И. К.); Баба ми много ми разказваше, но бях само на 14 години, когато почина, а малко по-късно и майка ми. Затова нямам по-такива ярки спомени [...] Когато майка ми е споделяла, сега разбирам, че това е било някакъв вид носталгия. Аз не съм разбирал тогава какво толкова ми споделя“ – (Г. Д.); „Аз за Калапот съм слушал от баба и от дядо и то не чак толкова много“ – (П. К.); „И от дядо ми, и от баща ми и от майка ми, която вече впоследствие е била съпричастна с всичко, което се е случило“ – (А. Бих.).

Изграждането на символен мост между поколенията се явява като ключов при предаването на родова памет и история. В контекста на събраните наративи, тя едновременно възплъщава възприятията за миналото и настоящето. Паметта създава една от основните вериги на традицията, която се предава от поколение на поколение, а основно място в нея заема разказвачът. В крайна сметка той стартира мрежата, в която всички истории се формират и свързват (вж. Benjamin 2011: 103).

Основавайки се на наличните наративи от изследването е редно да се спомене, че организацията на родови срещи е един от основните инструменти, чрез които се поддържа семейната памет и родовата история на наследниците на бежанци от Егейска Македония. Аналогично на земляческите срещи, много често се възобновяват отдавна изгубени връзки, създават се нови приятелства, наследниците се запознават както с историята на рода, така и с техни родственици, които никога преди това не са виждали. Пример може да бъде даден с историята на А. В. (на 29 г.) илюстрираща емоцията, която е изпитала от присъствието ѝ на родова среща. Разговорът с нея беше проведен в неформална обстановка през есента на 2019 г. Заради възникналите в хода на беседата въпроси, интервюираната допълнително ми изпрати съобщение посредством социалните мрежи, в което накратко описва преживяването, чувствата и впечатленията ѝ от срещата. „Срещата се проведе в с. Кашина (Община Сандански) през лятото на 2019г., където първият братовчед на майка ми има вила. Тогава се събрахме около тридесет души. Инициативата беше на майка ми, покрай продаден общ семеен имот. Така или иначе се бяха издирили, та решиха и да се видим. Събрахме се около 12 часа като предполагах, че само ще седнем да обядваме и евентуално ще се разходим из селото. Обядът прерасна във вечеря шумна, музикална, изпълнена с македонски фолклор, тълпани и народни танци. В главата ми още екне песен „дай ми лист и мастило...“. Тогава се запознах с близки роднини. Удивих се колко много си приличаме визуално. У мен се събуди чувство за принадлежност. Бях част от нещо. Благодарение на социалните мрежи поддържаме контакти, дори си помагаме, когато ня-

кой има нужда. Например, миналата седмица помогнах на моя трета братовчедка, с която се запознах по време на събирането“⁶.

През последните години интервюираните отбелязват частичен спад в организирането и провеждането на родови и землячески срещи, давайки примери и съпоставки с такива, осъществили се по-назад във времето. „Имаше такива бежански срещи, на които съм ходил през 80те години. На срещите на село Плевня съм ходил, откъдето е бившият президент Росен Плевнелиев. Там в Пловдив са правели земляческа среща и имаше много хора от почти цяла България, даже и от Гърция бяха дошли няколко старци. От село Рисочен, където е по-надолу от Плевня също правеха такава среща. Беше по-живо някак си. Тия срещи се правеха землячески. Тука на горноброждани са правели такава срещи, на долноброждани, на възмелии са се правели в Копривлен срещи, на Калатот също“ – (П. А.).

Може да се приеме, че причината за намаления импулс за организирането на подобен тип срещи се дължи на затрудняващите обстоятелства при ръководене на мероприятията, свързани най-вече с липса на свободно време и частична липса на желание от страна на младите, които да се заемат с организационната дейност. Тъй като поводът за осъществената родова среща на А. Вълчева е била продажба на общ имот, в разговор проведен посредством Уатсап, Калоян Бонев постави акцент върху това, че в неговия случай подялбата на общи имоти се явява като основна причина за влошените роднински връзки в неговия род. „Щерев, знаеш че аз съм дълги години в Италия и винаги ми е било да гледам италианците какви огромни срещи на фамилиите правят. Едни огромни маси, отрупани с храна и представители на всяка една фамилия. Точно като сцена от някакъв мафиотски филм. Даже малко съм им завиждал за тая сплотеност, която я имат. Не знам как го постигат. Тука половината рода не си говори, даже някои откровено не се понасят. Проблемите са свързани главно с имоти. Да знаеш, че заради разпределението на тия имоти сума ти хора се изпокараха. И от какъв зор? Сега като мина покрай полето земите пустеят. Никой не ги работи, хората не си говорят, не се познават младите. Аз имам братовчеди, които съм ги виждал 2–3 пъти в живота, защото нашите родители са скъсали окончателно връзките с тия хора. Водя се чичо на деца, които не съм виждал през живота си. Малко е тъжно това нещо. Ще ми е интересно ако някак се съберат всички на едно място. Със сигурност ще стане някаква екшън-комедия“⁷. Аналогичен пример може да бъде даден и с историята на А.Бих. „[...] Значи, дядо ми е починал 1966г., тогава аз съм била в гимназията последен клас и имахме проблем. Преди не беше проблем да живеем на едно място, но по едно време трябваше да се предприемат действия, за да се знае всеки какво наследство има“. Не може да се направи категорично заключение, че липсата на желание за организация на

⁶ Разговор с Ася Вълчева, 2019 г., Бухово.

⁷ Онлайн разговор с Калоян Бонев, 2019 г.

родови срещи е универсално и често срещано явление сред наследниците на бежанци в цялостен план, а по-скоро изключение.

Поради конкретния ми интерес към родовите срещи, Кръстилова ми изпрати копие на поканата от последната среща на Шоповия род от 2007 г., на която тя е присъствала. Наличието на изработена покана със завиден обем от осем стандартни страници подсказва и за сериозността на събитието, което може да се приеме и като своеобразен празник. Текстът в поканата съдържа встъпителни думи, насочени към родствениците, кратка историческа препратка към драматичните събития, довели до преселението на техните предци, кратка информация за родоначалниците и тяхното установяване в пределите на България. Акцент е поставен върху професионалните успехи на различни представители в рода, високият им социален статус в обществото и техния принос в него. Марцак отбелязва, че в повечето от предадените разкази за родовете, съдържаната информация засяга факти и събития, с които родът може да се гордее (вж. Marczak 2014: 144). Първата родова среща на Шоповия род е проведена на 28.04.2007 г. в гр. Хаджидимово. Изборът на района не е случаен, а е продиктуван от факта, че това е първото населено място, на което бежанците спират за установяване в България по време на турбулентните години и става отправна точка за по-нататъшното развитие на рода. Може да се каже, че заглавието на поканата „Шоповият род: идващ от миналото, творещ в настоящето, устремен в бъдещето“ подчертава моралния дълг на родствениците за опазване и поддържане на общото историческо минало и родови спомени. Още в уводната част на поканата се откроява замисълът на организаторите, подтикващ потомците към възстановяване и поддържане на разпокъсаните и разпилени родови връзки: *„Може би тази наша среща ще допринесе да сглобим макар и частично късчетата от мозайката, които са се запазили и да дадем нови живот на родовите връзки. А кой знае-може пък в някой от вас да се зароди желанието да посвети част от своето време, за да събере, систематизира и опише историята на Шоповия род“*.

Важно място в поканата заемат всички исторически събития, които по някакъв начин са оказали въздействие върху рода (благоприятен/неблагоприятен). Може да се приеме, че посредством историческите препратки в текста, организаторите целят да покажат силата на рода, успял да премине през всички препятствия в годините. Първото значимо историческо събитие, което е отбелязано в поканата е Освобождението на България от османско владичество и подписването на Санстефанския мирен договор. Последователно се представя Берлинския конгрес и Съединението на Княжество България с Източна Румелия. Особена важност се придава на Илинденско-Преображенското въстание и участието на представители на рода в него. *„Бледите останали предания от родовата ни памет (по спомени на моя дядо) сочат, че хора от нашия род са били пряко засегнати и пряко участвали в тези бурни събития. Някои сведения сочат, че люде от рода в началото на миналия век са участвали в четата на Яне Сандански и са били неговии първи помощници“*. В този контекст е ред-

но да се отбележи, че част от интервюираните респонденти поставиха акцент върху участието на техните предци в революционните борби на територията на Македония, изразяващи се в членство и материална подкрепа на четнически организации близки до Яне Сандански, Гоце Делчев, Атанас Мурджев и др.

Акцент се поставя и върху паметните за рода и изобщо за целия български народ дати на Балканската и Междусъюзническа война. Според текста на поканата бежанските неволи на Шоповия род започват след края на двете войни, когато са принудени да напуснат родния си дом. Подобно на други бежански семейства по време на Първата световна война, родът отново се завръща в родното си село Калапот, но след печалния развой на войната, връщането на териториите на гръцката държава, е принуден окончателно да напусне и да се установи за постоянно в пределите на България. Решението им за завръщане е продиктувано от факта, че *„те нямали никакви условия за живот. Ето защо се видели принудени да се върнат в родния край“*. В текста се изтъква, че о време на пребиваването им след края на военните действия, гръцките власти ги торможели и облагали с данъци. Окончателното решение за напускането на родния дом е взето, когато са принудени да приемат гръцко гражданство: *„За тях това било неприемливо и те отново решили да напуснат своите родни места. Така през 1918 г. прадыдо Георги решава окончателно да напусне село Калапот“*.

В следващата част от текста се обръща внимание на развитието на рода, откъде е тръгнал и какъв е бил поминъкът му в старото родно място. Тук е поместена и кратка характеристика на Димитър Шопов, първият представител, за когото има някаква информация. Основният поминък на първите представители на рода бил скотовъдството. Този вид работа предполага и сезонна мобилност. Тъй като неведнъж беше споменато от интервюираните събеседници, че село Калапот се намира високо в планината, условията за отглеждане на животни през зимния сезон са неблагоприятни в сравнение с равните терени покрай Бяло море. В текста към поканата се упоменава, че всяко лято родствениците се завръщали в селото за да преработят получената продукция от козите. Чрез производството на мляко, сирене, масло, извара, кашкавал и месо се осигурявала прехраната на голямото семейство. Акцент се поставя и върху трудностите на техните предци след пристигането им в България, свързани с липса на земя и ролята на държавата и местните органи през този период.

След установеното начало за родословно дърво (Димитър Шопов), родствениците се заемат с проследяването на по-нататъшното развитие на рода във времето. Правят се разклонения в родословието на родствениците, упоменават се различните точки на заселването им в страната и т.н. Според текста в поканата, по приблизителни данни днес родът наброява около 250 души. С особено удовлетворение и задоволство авторът на поканата Иван Георгиев Шопов изтъква професионалната реализация на сегашните наследници на Шоповия род. Съгласно приложената статистиката, понастоящем в рода има четирима лекари, петима учители, трима инженери, трима икономисти, двама филолози,

археолози и т.н.⁸. В заключителната част на поканата организаторите на родовата среща отново се обръщат с апел към своите съродственици, за запазване на тази традиция и продължаването ѝ от следващите поколения.

Като друга възможност за създаване и поддържане на социална мрежа на наследници на бежанци от Егейска Македония може да се посочат интернет форумите, фейсбук групите, различни канали в Ютюб и т.н. След приключилите теренни изследвания, изследователската ми работа се фокусира върху виртуалните наративи. Плодотворната почва на уеб пространството дава възможност за разширяване на обхвата на изследването, включвайки непознати за мен наследници на бежански семейства. Важно е да се отбележи, че проблемите свързани с доверието към мен като външен човек, липсват при подобен тип онлайн проучване. В случая като основна и най-сполучлива платформа за предаване и споделяне на спомени се явява Фейсбук. Създават се множество групи, които представят различни етапи и аспекти от бежанските съдби, в които мненията на техните потомци могат да бъдат забелязани в коментарите. Има различни публикации, които обхващат разликите в носии, песенния фолклор и други елементи на културата. Това на свой ред стимулира развитието на дебати и дискусии от различно естество.

Във времето като основни групи, които представят бежанския живот се открояват „Илюстрации от Бяло море“, „Да поговорим за Егея“, „Македонски българи“, „Беломорието и българите–спомени от Тракия и Македония“ и т.н. Технологичният напредък през последните десетилетия позволява по-голям отзвук и обхват на културното знание за бежанците. Посредством различни интернет платформи социалната мрежа от контакти на хора със сходни виждания и интереси значително се увеличава и запазва във времето. Този вид комуникация и споделяне дава възможност на младите представители на бежански фамилии да запазят, научат и предадат спомените на техните предци. Само времето ще покаже дали процесите с поддържане, предаване и отношение към родовата бежанска памет ще устоят в бъдещето.

Заключение

От представените примери за съхранение и запазване на паметта може да се заключи, че организацията на родови и землячески срещи от потомците на бежански фамилии се явява като солидна основа за запазване на колективната,

⁸ „В миналото нашите дядовци, баби, майки и бащи са били неграмотни, защото по време на турското робство нямало училища, а където имало, не всички са ги посещавали. Поради това, нашите родители имаха желание ние да посещаваме училище и да станем „учени и книжовни“ хора. Поради съществуващите условия през 50-те години на 20 век и до наши дни, децата ни са много добре образовани. Сега в нашия род има много висшисти, полувисшисти, завършили военни училища и школи, със средно, среднотехническо и среднопрофесионално образование.“ (Покана за родова среща на Шоповия род, с. 7).

родовата, семейната и индивидуалната памет. Функцията на срещите е обединителна, като на тях се изгражда връзка между по-старите представители на бежански наследници и техните потомци. Изграждат се нови контакти, възобновяват се стари връзки, а родовата памет започва да циркулира в съзнанието на потомците все по-интензивно. Голяма част от интервюираните събеседници, водени от историческия си интерес, правят самостоятелни изследвания. В тях се очертават паметните за техните предци места, културното им знание, болезнените спомени от преселението и т.н. Посредством знанието за политическите събития от първата половина на XX в. и историческата им памет, настоящите потомци на бежански семейства изграждат сложна мрежа от контакти. По време на интервютата при всички респонденти проличава добрата историческа подготовка. Това от своя страна оказва влияние и върху разказването на спомените на техните предци. Мотивирано се обяснява всяко едно историческо събитие от началото на XXв., подплатено със спомените, предадени от техните предци. Семейната и индивидуалната памет от събраните наративи прераства в общностна, която успешно се вписва в битието на социалното пространство на Гоце Делчев и околните населени места. При всички интервюирани се открояват представите за семейството, родствените връзки, значението им и начините за запазване на паметта като културно наследство.

Литература:

Асман, Я. 2001. *Културната памет*. София: Планета 3. [Assmann, Y. 2001. *Kulturnata pamet*. Sofiya: Planeta 3].

Билярска, Д. 2012. Срещата на поколенията в проекта „Български имоти и имоти на бежанци от Одринска Тракия и Мала Азия. В: Ганева–Райчева, В., М. Елчинова, М. Златкова, Н. Вуков (съст.) *Миграции от двете страни на българо–турската граница: наследства, идентичности, интеркултурни взаимодействия*. София: ИЕФЕМ–БАН, 197–201. [Bilyarska, D. 2012. Sreshtata na pokoleniyata v proekta „Balgarski imoti i imoti na bezhantsi ot Odrinska Trakiya i Mala Aziya. V: Ganeva – Raycheva, V., M. Elchinova, M. Zlatkova, N. Vukov (sast.) *Migratsii ot dвете strani na balgaro – turskata granitsa: nasledstva, identichnosti, interkulturni vzaimodeystviya*. Sofiya: IEFEM–BAN, 197 – 201].

Бонева, В. 2013. Мемориалните музеи в България: Пазители на историческата памет и/или стожери на националната идентичност. *Музеят и градът*. Троян, 312 – 333. [Boneva, V. 2013. Memorialnite muzei v Bulgariya: Paziteli na istoricheskata pamet i/ili stozheri na natsionalnata identichnost. *Muzeyat i gradat*. Troyan, 312 – 333].

Воскресенски, В. 2021. Българската емиграция и възпоменанията за политическата репресия (1944–1989): антикомунистическа пропаганда, памет и идентичност. В: Воскресенски, В., Христова, М., Матанова, Т. (съст.) *Български общности в чужбина. Аспекти на културата, идентичността и миграци-*

ята. София: ИК: Проф. Марин Дринов, 136–160. [Voskresenski, V. 2021. Balgarskata emigratsiya i vazpomneniyata za politicheskata represiya (1944 – 1989): antikomunisticheska propaganda, pamet i identichnost. V: Voskresenski, V., Hristova, M., Matanova, T. (sast.) Balgarski obshtnosti v chuzhbina. Aspekti na kulturata, identichnostta i migratsiyata. Sofiya: IK: Prof. Marin Drinov, 136 – 160].

Гаврилова, Р. 2001. Устната история: институционални и документални употреби. В: Знеполски, И. (съст.) *История, разказ, памет*. София: ИК Дом на науките за човека и обществото, 99–109. [Gavrilova, R. 2001. Ustnata istoriya: institutsionalni i dokumentalni upotrebi. V: Znepolski, I. (sast.) *Istoriya, razkaz, pamet*. Sofiya: IK Dom na naukite za choveka i obshtestvoto, 99 – 109].

Златкова, М. 2016 *Градски наследства и граници*. Одрин и Царево. Пловдив: Контекст. [Zlatkova, M. 2016 *Gradski nasledstva i granitsi*. Odrin i Tsarevo. Plovdiv: Kontekst].

Знеполски, И. 2001. Неволите на историята на сегашното време: Посткомунистически употреби на паметта. В: Знеполски, И. (съст.) *История, разказ, памет*. София: ИК Дом на науките за човека и обществото, 207–235. [Znepolski, I. 2001. Nevolite na istoriyata na segashното време: Postkomunisticheski upotrebi na pametta. V: Znepolski, I. (sast.) *Istoriya, razkaz, pamet*. Sofiya: IK Dom na naukite za choveka i obshtestvoto, 207 – 235].

Маркова. М. 2017. Граници и идентичности в селските райони на Западна Тракия през погледа на българите (20-те години на XX век). В: *Anthropology/ Антропология. Journal for Sociocultural Anthropology*, 117–138. [Markova. M. 2017. Granitsi i identichnosti v selskrite rayoni na Zapadna Trakiya prez pogleda na balgarite (20-te godini na XX vek). V: *Anthropology/Antropologiya. Journal for Sociocultural Anthropology*, 117 – 138].

Марцак, М. 2014. Родовата памет в българската култура–традиция. https://www.researchgate.net/publication/281413663_Rodovata_pamet_v_blgarskata_kultura_-_tradicia_i_svremennost (24.06.2019г.). [Martsak, M. 2014. Rodovata pamet v balgarskata kultura – traditsiya].

Пейковска, П. 2019. *Демографски аспекти на миграциите в България 1912–1944г.* София: Институт за исторически изследвания при БАН. [Peukovska, P. 2019. *Demografski aspekti na migratsiite v Bulgariya 1912 – 1944g.* Sofiya: Institut za istoricheski izsledvaniya pri BAN].

Рикьор, П. 2000. *Херменевтични опити. Том 1: Конфликтът на интерпретациите*. София: Наука и изкуство. [Ricoeur, P. 2000. *Hermenevtichni opiti. Tom 1: Konfliktat na interpretatsiite*. Sofiya: Nauka i izkustvo].

Рот, Ю. 2017. Идентичности в движение: поглед към българските диаспори. В: *Anthropology/Антропология. Journal for Sociocultural Anthropology*, 21–31. [Roth, Yu. 2017. Identichnosti v dvizhenie: pogled kam balgarskite diaspori. V: *Anthropology/Antropologiya. Journal for Sociocultural Anthropology*, 21 – 31].

Ганева–Райчева, В. 2012. Миграции и институции: политики и практики при конструиране на памет и наследство В: Ганева–Райчева, В., М. Елчинова, М. Златкова, Н. Вуков (съст), *Миграции от двете страни на българо–турската*

граница: наследства, идентичности, интеркултурни взаимодействия. София: ИЕФЕМ–БАН, 169–196. [Ganeva – Raycheva, V. 2012. Migratsii i institutsii: politiki i praktiki pri konstruirane na pamet i nasledstvo V: Ganeva – Raycheva, V., M. Elchinova, M. Zlatkova, N. Vukov (sast), Migratsii ot dvete strani na balgaro – turskata granitsa: nasledstva, identichnosti, interkulturni vzaimodeystviya. Sofiya: IEFEM–BAN, 169 – 196].

Цветкова, И. 2018. Бежанският въпрос и миграционните процеси в Пиринския край 1944–1949. В: Ангелов, В. (съст.) *Документален сборник за съдбата на прогонените от България във Вардарска Македония българи (1945–1956)*. София: Симолини, 11–21. [Tsvetkova, I. 2018. Bezhanskiyat vapros i migratsionnite protsesi v Pirinskiya kraj 1944 – 1949. V: Angelov, V. (sast.) Dokumentaleni sbornik za sadbata na progonenite ot Bulgariya vav Vardarska Makedoniya balgari (1945 – 1956). Sofiya: Simolini, 11 – 21].

Янчева, Я. 2015. *Колективизацията на българското село (1948–1970). Колективна памет и всекидневна културал*. София: ИК Гутенберг. [Yancheva, Ya. 2015. Kolektivizatsiyata na balgarskoto selo (1948 – 1970). Kolektivna pamet i vsekidnavna kultural. Sofiya: IK Gutenberg].

Anastasio, T. & all 2021. *Individual and collective memory consolidation. Analogous processes on different levels*. (eds.) Anastasio Th. J., K. A. Ehrenberger, P. Watson, W Zhang (authors), Cambridge, Massachusetts, MIT Press.

Assmann, A. 2011. From Canon and Archive. In: Olick, J. K., V. Vinitzky – Seroussi, D. Levy (eds.) *The Collective Memory Reader*, Oxford University Press: 334–338.

Benjamin, W. 2011. From „The storyteller“ and Theses on the Philosophy of History. In: Olick, J. K., V. Vinitzky – Seroussi, D. Levy (eds.) *The Collective Memory Reader*, Oxford University Press:99–104.

Bernard, R. 2006. *Research Methods in Anthropology (Fourth Edition). Qualitative and Quantitative Approaches*. New York: Altamira Press.

Eriksen, A. 1997. Memory, History, and National Identity. *Ethnologia Europaea* https://www.researchgate.net/publication/346321685_Memory_History_and_National_Identity (04.10.2018).

Hirschon, R. 2003. Unmixing Peoples in the Aegan Region. In: Hirschon, H. (eds.) *Crossing the Aegean. An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey*, New York: Berghnan Books, 3–13.

Rose, D. 2019. Memorials and Memorialization: History, Forms, and Effects. In: Stig Sorensen, M. L., D. Verjo–Rose, and P. Filippucci (eds.), *Memorials in the Aftermath of Armen Conflicts*, Palgrave Studies in Cultural Heritage and Conflict, 1–32.

Vukov, N. 2015. Resettlement Waves, Historical Memory and Identity–Construction: The Case of Trachian Refugees in Bulgaria. In: Vermeulen H., M. Baldwin–Edwards, R. van Boeschoten (eds.), *Migration in the Southern Balkans From Ottoman Territory to Globalized Nation States*, 63–85 <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-13719-3> (10.03.2018).

Zarecka, I. 2017. *Frames of Remembrance: The Dynamics of Collective Memory*, London and New York, Routledge Press.

Източници:

- Интервю с А. Башов, 2019, Гоце Делчев, личен архив
Интервю с А. Бихлюмова, 2019, Гоце Делчев, личен архив.
Интервю с П. Аврамов, 2019, Гоце Делчев, личен архив.
Интервю със С. Паскова, 2019, Гоце Делчев, личен архив.
Интервю с Д. Фидошев, 2019, Гоце Делчев, личен архив.
Интервю с Г. Делиилиев, 2019, Гоце Делчев, личен архив.
Интервю с Д. Пишутев, 2020г, Ловча, личен архив.
Интервю с И. Кръстилова 2019, София, личен архив.
Интервю с П. Кръстилов, 2019, Гоце Делчев, личен архив.
Разговор с Калоян Бонев (онлайн), 2019г.
Разговор с А. Вълчева, 2019, Бухово.

Щерьо Щерев, докторант
Катедра „Етнология и балканистика“, Филологически факултет,
ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград
E-mail: shterioshterev@yahoo.com